

Het mysterie van Pasolini, Oedipus ontrafeld en meer tips van onze kunstcritici

Film – Gawie Keyser

Pasolini

Willem Dafoe speelt de rol van de beroemde Italiaanse regisseur Pier Paolo Pasolini in *Pasolini*. Dat is al reden genoeg om naar deze film te gaan, maar daar komt nog bij dat de regisseur de Amerikaan Abel Ferrara is. Ferrara maakt niet veel films, wat vreemd is aangezien hij snel werkt, *rough and ready* en zonder veel opsmuk. Dat geeft zijn werk een rauwheid en intensiteit die evident zijn in bijvoorbeeld de feministische wraakfantasie *Ms.45* (1981), de fabuleuze Elmore Leonard-verfilming *Cat Chaser* (1989) en meer recent *Welcome to New York*, over de uitspanningen van Dominique Strauss-Kahn. Wegens de sterk wisselende focus in Ferrara's oeuvre is het moeilijk een thematische lijn in deze films te vinden. Of het moet dit zijn: een dwingende speurtocht naar 'waarheid', naar een antwoord op de vraag wat mensen precies drijft.

De camera is dicht bij Pasolini in de nieuwe film, zoekend naar zijn karakter. Er is angst bij hem, omdat hij de wereld ziet zoals zij is. *'Rome is finished (...) the tragedy is that there are no more human beings, there are only strange machines colliding into each other.'* Ook Pasolini werd slachtoffer. Op 2 november 1975 werd hij dood aangetroffen op een strand bij Rome. Was het de

jonge mannelijke prostituee Guiseppe Pelosi? Was het een politieke moord? Hoe zit het met de DNA-sporen van ten minste vijf mannen die op zijn lichaam werden aangetroffen? Ferrara vindt deze vragen niet interessant. Het gaat hem om de melancholie van een man die treurt om een wereld waarin schoonheid en menselijkheid niet meer mogelijk zijn.

Het is duidelijk dat Ferrara zich identificeert met Pasolini, wat de film nog relevanter maakt. Daar komt bij dat Dafoe een fenomenale prestatie levert met zijn verbeelding van de Italiaan, zelfs al spreekt hij in de film hoofdzakelijk Engels en slechts incidenteel Italiaans met een zwaar Amerikaans accent. Fysiek lijkt hij niet echt op Pasolini. Het 'harde' gezicht van Dafoe heeft iets duisters, terwijl Pasolini juist een open gelaat had. Maar ook dat klopt: hier hebben we een man die gedoemd is inzicht te hebben in de menselijke aard, een verschrikkelijke kennis over wat ons werkelijk drijft, en die dat onderzoekt in cinema, van *Accattone* (1961) tot *Salò* (1976). Dat is precies wat Abel Ferrara doet in zijn films, en zelden deed hij dat mooier en beter dan *Pasolini*.

Te zien vanaf 8 oktober

Televisie – Walter van der Kooi

Stand by Your President

'Daar was laatst een meisje loos', zingt een vrouw die vanuit haar appartement uitkijkt over de Westerschelde en passerende schepen. Sandra Roelofs heet ze en als regisseur Ineke Smits op het idee van dat liedje kwam, dan valt daar goed mee te leven, want lichtmatroos Sandra moest en wilde in de mast van het schip Georgië klimmen om daar de touwtjes vast te maken. Het in haar eigen woorden 'gewone' Zeeuws-Vlaamse meisje Sandra dat verliefd werd op de Georgische Misha die het schopte tot president van zijn land. En dat als First Lady representatieve maar ook inhoudelijke taken kreeg en automatisch onderdeel werd van het politieke spel en de propaganda.

Ze trouwde twee keer: eerst met Saakashvili, daarna met diens land. Of ze nog van Misha houdt, wordt meer en meer de vraag (andersom lijkt het antwoord 'nee'), al lijkt ze, voor haar jongste zoontje, te hopen op hereniging, maar van het land houdt ze oprecht en diep en deel van haar tragedie is dat ze niet alleen de man maar ook Georgië kwijtraakte. Hij in ballingschap in New York, zij in Terneuzen.

Zingen kan ze: kijk en luister naar het technisch lastige melancholieke lied dat ze à capella met twee mannen aan een Georgische keukentafel zingt – prachtig. Muziek is sowieso belangrijk: Georgië had geen zender voor klassieke muziek en zij heeft die met Radio Muza van de grond gekregen. Tot die uiteraard door Misha's opvolger de nek werd omgedraaid.

Smits komt heel dicht bij Roelofs – in één geval naar mijn smaak zelfs iets té – en maakt duidelijk dat Sandra helemaal niet gewoon is. Want ook als ze haar ogen te lang heeft gesloten voor de ontwikkeling van haar idealistische jonge vrijer, die zijn land zou opstoten in de westerse vaart der volken, tot Oost-Europees autoritair machtspoliticus – op een beslissend moment, als hij haar op een partijcongres wil gebruiken voor propaganda, terwijl het land in rep en roer is door zojuist onthulde martelingen in de gevangenis, trotseert ze hem door zich niet tot haar portefeuille,

gezondheidszorg, te beperken maar juist dat schandaal aan te snijden. Ovaties. Sandra is in mijn ogen een 'gewone' heldin.

Oudste zoon Eduard, die tot haar verdriet voor studie naar de VS vertrekt, onthult dat de door Smits gefilmde beelden van gezamenlijk familieontbijt in Tbilisi fake zijn: Misha was er 's morgens nooit en kwam speciaal voor de film naar huis, meteen een eigen tv-ploeg voor binnenlands gebruik meenemend. Onthullende, mooie documentaire. Indrukwekkende vrouw.

Ineke Smits, Stand by Your President, KRO-NCRV, dinsdag 13 oktober, NPO 2, 23.00 uur

Paolo Ventura: De verdwijnende man

Paolo Ventura was succesvol modiefotograaf tot hij dat werk opgaf om, met behulp van fotografie, een volstrekt eigen, melancholisch trieste wereld te scheppen. Met eenvoudige middelen bouwt hij in zijn afgelegen boerderij in de bergen decors, waarin hij zichzelf, vrouw, kind, broer fotografeert, verkleed en met rekwisieten. Die foto's, achter elkaar gezet, vertellen een verhaal en vaak is dat er eentje van 'verdwijnen'. Bijvoorbeeld: zijn vrouw staat in jaren-dertigoutfit, kapsel en opmaak in een geschilderde straat. Hij verschijnt, achtereenvolgens met mandoline, tuba, bloemen, maar ze negeert hem. Dan komt hij met een koffer. Daarin verdwijnt hij. Zijn vrouw loopt weg met de koffer.

Of hij maakt een diorama van dunne kartonnen knipsels waarin een compagnie soldaten uit de Eerste Wereldoorlog (allemaal afdrukken van een foto van hemzelf in dat uniform) opgesteld staat, waarbij van links naar rechts steeds meer van de onderkant is afgeknipt, zodat het lijkt alsof ze uiteindelijk allemaal onder de grond zullen verdwijnen. Het heeft iets magisch. 'Ik creëer een verleden dat nooit heeft bestaan', zegt hij. 'De mensen daarin zijn vaak eenzaam. Maar ik houd ervan alleen te zijn en ik voel me er veilig. Want ik heb nooit een plek gevonden waar ik wilde zijn.'

Ooit begon hij met verhalen van zijn oma over de oorlog in gefotografeerde maquettes uit te beelden: oma ligt op de grond in haar gebombardeerde keuken. Erik van Empel portretteert Ventura in een documentaire, waarin we hem aan het werk zien, hem horen vertellen over dat werk en over zijn jeugd waarin de oorsprong en de thema's van zijn kunstenaarschap schuilen. Het werk is vanaf 17 oktober in Museum Het Valkhof, Nijmegen, te zien.

Erik van Empel, Paolo Ventura: De verdwijnende man. NTR, Het uur van de wolf, donderdag 15 oktober, NPO 2, 23.00 uur

Toneel – Loek Zonneveld

Vanuit Iokaste

Het is een oerstuk, wat heet: het is hét oer-stuk-der-toneelstukken. *Koning Oedipus* heet het. De hoofdfiguur komt op en zegt: al die ziekte en ellende en chaos hier, daar moet een eind aan komen, dat moet opgelost, en wel nu! Iemand moet de verantwoordelijke opsporen. Wie is die verantwoordelijke? Zoek hem! Ik wil hem hier! Alles wijst in de richting van de koene detective

zelf. Wij zijn als verbouwereerde kijkers daarin Oedipus steeds een stap voor. Wij weten meer. En zijn vrouw Iokaste piept bij iedere nieuwe stap die Oedipus zet op de weg naar zijn eigen ondergang: ‘Doe maar niet, al dat speuren, laat maar zitten, misschien is dat beter.’ En wij zeggen het haar in stilte na. Het helpt niet.

Binnen de serie *Weiblicher Akt*, aflevering 6, door Maatschappij Discordia, is Iokaste aan zet. *Oedipous Unbound* luidt de ondertitel van de onderneming, *Vanuit Iokaste* heet de voorstelling. De achterzijde van het eenvoudig, nagenoeg kaal en ondiep plankier, wordt afgeschermd door een ‘achterdoek’ van enorme banen van gesteven, beschilderd papier. De drie speelsters, Maureen Teeuwen, Miranda Prein en Annette Kouwenhoven, zijn gestoken in basiskostuums van een eenvoudige uitbundigheid, waar overheen respectievelijk bovenop ze zich voor de vertelling zelf steeds iets schilderachtigs, een doek, een hoed, aanmeten.

Het ritme van de avond wordt bepaald door een fluitje. Dat is verrassend en geestig tegelijk. Fluiten op het toneel is, volgens het universele bijgeloof der toneleurs uit alle windstreken, namelijk ten strengste verboden. Vroeger gaven toneeltechnici elkaar aanwijzingen door naar elkaar te fluiten, wat de oorzaak werd van menig bedrijfsongeval met dodelijke afloop. Hier echter is het fluitje van de toneelspelers de aanwijzing aan de enig afwezig/aanwezige man, Jan Joris Lamers, dienstdoend meester-der-toneelgeheimenissen, voor totale donkerslag, waarna twee antieke bureaulampen de plankieren schaars verlichten – het signaal voor het spelen van cruciale fragmenten uit Sofokles’ oertekst. Bij een volgend fluitje gaat de werkverlichting aan, worden denkexercities verricht die het zojuist getoonde van commentaar dan wel vragen voorzien, of waarin de volgende stap in de dramatische *Werdegang* van Oedipus en Iokaste wordt aangekondigd.

Wie een geeuwverwekkend college over ‘dramatische ironie’ verwacht, die kent het toneelspelersvernuft van de optredende toneelkunstenaresen (nog) niet. Alle raadsels rond deze moeder aller *whodunnits* passeren, luchtig, spiritueel, hersenknersend en keelsnoerend onopgelost de revue. Ter verhoging van ook dat laatste aspect – hoeveel variété bevat *Koning Oedipus* eigenlijk? – is onder leiding van Patrice Kennedy een soort *Ausdruckstanz* á la Mary Wichmann ingestudeerd, die de avond dat ik er was nog de onschuld van meisjes-van-dertien had en van het onaffe van hun (alle?) toneelspeelkunst. Het wonder in deze ontrafeling van de oervertelling over de vorst van Thebe en zijn vrouw, is precies dat: het diepe verlangen naar hardop denken over de bronnen van niet alleen alle toneel, maar ook zo’n beetje het complete HBO-repertoire, verbonden aan een speels onderzoek naar de herkomst van het toneelspelen an sich, en naar de eenvoud waarmee toneel gemaakt kan worden.

Alleen al daarom – ik zeg het een reeds lang verstorven collega-scribent over toneel nog maar eens na – zouden deze toneelkunstenaars aan de usurpatoren van deze tijd niet om ondersteuning voor hun werk moeten *vragen*, die ondersteuning zou hun nederig dienen te worden *aangeboden*. Maar ja, om een andere oerbron van ons toneel te citeren: *Die Verhältnisse, die sind nicht so*.

Vanuit Iokaste is nog t/m 10 oktober te zien in Theater Frascati Amsterdam, daarna

in Brussel, Wadway, Rotterdam, Groningen, Utrecht, Antwerpen, Haarlem en Den Haag, www.discordia.nl

Beeld: (1) Willem Dafoe in Pasolini. Foto IMDB; (2) beeld uit Vanuit Iocaste. Foto Bert Nienhuis